

Georges Gurvitch: Sociologija

(Traité de sociologie)

Ivan Lučev

»Priručnik sociologije« u redakciji Ž. Gurviča spada u najopsežnija djela (po svojoj sveobuhvatnosti) iz područja sociologije. Ta opsežnost dolazi do izražaja u širokim kontaktima na susjednim naučnim područjima, s kojima sociologija kontaktira i koji doprinose razvoju sociologije. Uspjeh Ž. Gurviča kao redaktora je u tome, što je uspio pomoću svojih saradnika da na najjasniji način i na relativno malom prostoru, pruži osnove sociološke znanosti. Svrha ovog »Priručnika... je da posluži kao orijentaciono djelo studentima, istraživačima, predstavnicima susjednih nauka i konačno širokoj obrazovnoj javnosti«. U tom svom cilju ostvarenje zamisli redaktora postiglo je pun uspjeh.

Građa je podijeljena na deset odjeljaka sa po pedeset poglavlja, u dva toma i na oko tisuću stranica. Formalni uvid nam kaže da je sadržaj iznesen na najkraći način (poglavlje ima najviše dvadeset stranica). Raspored materije blizak je općeprihvaćenoj shemi, koja je zastupljena u udžbenicima marksističke sociologije. Uvodni i historijski aspekt, ekonomska struktura, te »nadgradnja« sa svim oblicima svijesti, kulture itd. koje je Gurvič nazvao djelima civilizacije.

U prvom odjeljku je iznesen historijski nastanak, predmet i metod sociologije, te odnosi sociologije sa drugim društvenim naukama. Problem predmeta sociologije i njenog odnosa prema drugim naukama svodi se na pitanje »kakva je ona nauka, da li je ona prema njima (drugim naukama), nauka višeg reda, ili im je jednaka po rangu, ili im je podređena«. Tako postavljanje pitanja predstavlja suštinu mnogobrojnih diskusija o odnosima sociologije prema drugim društvenim naukama i o njenom predmetu kao nauke. Tu treba svakako naglasiti borbeni odnos sociologije i historije, koji po riječima F. Braudela treba prevazići i stvoriti najplodonosniju saradnju. Ta saradnja nije stvorena do sada, jer ne postoji skladni i zajednički napor historije i sociologije. Skladnost je disharmonična s obzirom na nivo sinteze sociologije i historije. Dok historija izučava društvo na događajnom konjunkturalnom i strukturalnom nivou. Sociologija ne diferencira takav pristup. Isto tako, s druge strane, sociologija i psihologija su opterećene »lažnim problemom« odnosa pojedinca i društva. Potencirano od strane Dirkema i Tardea, u njihovoj kolektivnoj psihologiji, taj sukob je postepeno gubio na snazi zahvaljujući s jedne strane marksizmu, »koji pokazujući da se čovjek sam izgrađuje dok izgrađuje stvarnost«, historijom nastoji prevazići taj sukob, dok s druge strane, fenomenologijom M. Selera i »kulturalizmom« M. Vebera, povezuje se »unutrašnja« i »vanjska« strana manifestacije svjesnoga. Američka antropologija Mima i Kulija, u mnogome je prevazišla gornji problem i otvorila puteve saradnje. Uvađanjem u psihologiji Gestalt fenomena i u sociologiji »totalnog socijalnog fenomena« ti su se sukobi potpuno izgledili i stvorena je čvrsta saradnja.

Drugi odjeljak obrađuje problemeopće sociologije i napisao ga je u cjelosti Gurvič, sadrži njegove sociološke koncepcije. Sociologija je za Gurviča nauka o totalnim socijalnim fenomenima, koji se u svakom društvu

manifestiraju mnogodimenzionalno. Promatrajući društvenu stvarnost, »izvježbano oko sociologa otkriva u društvenoj stvarnosti stupnjeve, nivoe, katove ili dubinske slojeve«. Totalni društveni fenomeni, svoju dubinsku mnogodimenzionalnost nemaju samo na nivou globalnog društva, već na nivou društvenih klasa, grupa i mikrosociološkim oblicima društvenosti. Iako ne postoji precizno i za svagda utvrđen broj »katova«, Gurvičeva sistematizacija ih ima deset. Dirkem, čiju je koncepciju Gurvič proširio, ima pet strukturalnih elemenata (1. morfološka baza društva, 2. društvene institucije, 3. društveni simboli, 4. kolektivni ideali i vrijednosti i 5. kolektivna svijest) Gurvič je na prva tri Dirkemova dodao još i ove »katove«: kolektivna ponašanja, kolektivni stavovi, kolektivne ideje i vrijednosti, kolektivna stanja i kolektivna stvaralačka ponašanja, organizirani sustavi, društveni obrasci, spletovi društvenih uloga.

Društvena stvarnost po Gurviču odvija se kroz različite društvene okvire. Razlikovanje okvira društvenosti vrši se s obzirom na čvrstinu povezanosti društvenih manifestacija i stepena učešća pojedinaca u društvenim grupama. S obzirom na takva diferenciranja manifestacije društvenosti imamo slijedeće društvene okvire: manifestacija društvenost, društvene grupe, društvene klase i globalna društva.

Globalna društva se razlikuju u vremenu i prostoru prema svojoj strukturi. Struktura globalnog društva određena je različitim faktorima. Ipak, determinirajuću ulogu u strukturiranju globalnih društava igra hijerarhija dubinskih slojeva. Različite kombinacije te hijerarhije daju određeni oblik globalnog društva u historiji. Kriteriji za kombiniranje su slijedeći: hijerarhija funkcionalnih grupacija, kombinacija manifestacija društvenosti, naglašavanje dubinskih slojeva, skala načina u podjeli rada i u akumulaciji, hijerarhija socijalnih reglementacija (socijalna kontrola), sistem uzora, znamenja, znakova, simbola, ideja, vrijednosti, ukratko djela civilizacije i njihova hijerarhija, skala socijalnih temporaliteta, hijerarhija socijalnih determinizama. Kombinacija navedenih strukturalnih elemenata i njihova hijerarhija daju slijedeća globalna društva kroz historiju: 1. Harizmatička teokratija, 2. Društva zvana patrijarhalna, 3. Feudalna društva, 4. Globalna društva obilježena prevlašću gradova države koji se pretvaraju u imperije, 5. Društva u kojima se rađa početna faza kapitalizma i takozvani »prosvijećeni« apsolutizam, 6. Demokratsko-liberalna globalna društva koja odgovaraju kapitalizmu u stadiju slobodne konkurencije, 7. Društva s dirigiranom ekonomikom koja odgovaraju potpuno razvijenom organiziranom kapitalizmu, 8. Fašistička društva s tehnokratsko-birokratskom osnovom, 9. Društvo planski rukovođeno po načelima kolektivističkog etatizma, 10. Društvo planski rukovođeno po načelima pluralističkog kolektivizma. Ovakva sistematizacija i klasifikacija historije predstavlja u stvari proširene društveno-ekonomske formacije.

Osim strukturalne analize globalnih društava, interesantna je Gurvičeva zamisao nižih oblika društvenosti. Temelj Gurvičeve sociologije nalazi se baš na ovom nivou. U svom društvenom životu pojedinac se za Gurviča pojavljuje kao pripadnik globalnog društva, društvenih klasa, grupa ili raznih vidova manifestacije društvenosti, među kojima se ističu slijedeći oblici: Masa, Zajednica i Skup istomišljenika. Razlikovanje među ovim oblicima društvenosti zavisi o stepenu ostvarenja odnosa između intenziteta učešća u skupini (u tom obliku manifestacije društvenosti) i obima te skupine s jedne strane, te ostvarenja ravnoteže između pritiska i privlačenja pojedinca u skupinu. Prosječno ostvarenje tih odnosa nalazimo u Zajednici, najniži oblik ostvarenja tih odnosa nalazimo u Masi, najviši oblik u Skupu istomišljenika. Navedeni oblici manifestacije društvenosti imaju svoj dinamički karakter u raznim vidovima aktivnosti ili pasivnosti, dominaciji ili saradnji, služenju općim ili posebnim interesima. Pa tako imamo aktivna Masa ili pasivna Masa, koja služi općim ili posebnim interesima. Tako i za svaki oblik manifestacije društvenosti.

Dinamični aspekt manifestacije društvenosti ili akciona motivacija pojedinaca u grupama, ovisi o kolektivnim intuicijama koje postoje kod njenih pripadnika. Kolektivne intuicije su motorna snaga svakog oblika dru-

štvenosti i one pokreću pojedince u njihovim društvenim manifestacijama. Tako postavljajući osnovni problem sociologije, Gurvič se legitimira kao pripadnik kolektivno-psihološkog odlučujućeg faktora u društvenom životu, a time kao pripadnik kolektivno-psihološke škole u sociologiji. Ovu karakteristiku i legitimaciju Gurvič je nastojao izbjeći oštro kritizirajući sve sociološke pravce koji se temelje na bilo kojem odlučujućem faktoru. Ovako etiketiranje Gurvičeve sociologije ni u kom slučaju ne umanjuje njegov ogroman doprinos savremenoj sociologiji. Vrijednost njegovih naučno-socioloških dostignuća još uvijek je pokrivena velom sumnje. Ta sumnja je potencirana teškoćama operacionalizacije i praktične primjene Gurvičeve sociologije. Prevazilaženjem tih nedostataka, Gurvičeva sociologija će dobiti svoje puno priznanje.

Treći odjeljak je posvećen problemima morfologije društva. U geografskoj sociologiji se nastoji potencirati važnost prostornih činilaca u izučavanju jednog globalnog društva. Ne želi se potencirati važnost geografskog faktora kao odlučujućeg činioca, već samo njegov relevantni značaj u strukturi jednog društva. U ovom odjeljku se želi naglasiti važnost nekih činilaca koje izučavaju druge društvene nauke u značajni su i za sociologiju. Posebnu pažnju privlače demografski faktor, problem nerazvijenih područja sa njihovom sociološkom problematikom, te problemi sociologije sela i sociologije grada.

Četvrti i peti odjeljak posvećen je problemima ekonomije. Zapaženo je tretiran problem odnosa sociologije i političke ekonomije. Isto kao i kod odnosa sociologije i historije, postavlja se pitanje dominacije i potčinjenosti između političke ekonomije i sociologije. Za sociologiju se smatra ako je ona općenita nauka o društvu onda je pitanje dominacije time riješeno, jer se u nju uklapaju sve ostale društvene nauke. Međutim, ako je sociologija paralelna nauka, onda se ne smije postaviti problem dominacije ili saradnje već ostaje samo odnos saradnje. Drugi problem koji je interesantan u tom odjeljku je sistematizacija ekonomskih struktura, režima i sistema. U tom smislu pokušaj Lomea da nadopuni Ojkenovu klasifikaciju »privrednog sistema« i »privrednog reda«. Po njemu se privredni sistemi sastoje od specifično strukturiranih privrednih režima, koji se karakteriziraju prvenstveno s obzirom na način privređivanja.

Peti odjeljak je posvećen industrijskoj sociologiji, karakteriziran visokovrijednim doprinosima Žorža Fridmana na tom području. Suština industrijske sociologije na Zapadu svodi se na problem čovjeka u industrijskom društvu i njegovom mjestu u sistemu lančanog rada, mašinizma i automatizacije. Potčinjenost čovjeka mašini dostigla je na Zapadu takav stepen, da se sve češće postavlja zahtjev, kojega je Marks formulirao kao upravljanje stvarima umjesto upravljanje ljudima. Posebni djelovi na tom području su uspjesi radnika u participaciji upravljanja poduzećem i dostignuća u sindikalnom organiziranju i zajedničkim nastupima prema poslodavcima. Vrijedne pažnje su pohvale autora na naše uspjehe u ostvarenju samoupravljanja. Poseban problem je utjecaj otuđenosti radnika u procesu proizvodnje i stanje savremenog kapitalističkog društva u industrijskom mašinizmu, koje je From nazvao »bolesnim društvom«.

U drugom tomu (šesti odjeljak) dominiraju napisi čuvenog francuskog politologa Morisa Diveržea, sociologija političkih režima, i sociologija političkih stranaka. Za Diveržea »politička sociologija« i »politička znanost«, (koje u americi diferenciraju) su sinonimi. Diferenciranje politike i sociologije na području političkih fenomena vrši se samo na osnovu primata analize i sinteze. Tko treba da vrši analizu, a tko sintezu? Politikolozi ili sociolozi? Svaki teži sintezi jer je ona superiornija. Po njemu jedna jedinstvena nauka — politička sociologija — bi vršila i analizu i sintezu. U daljnjem tekstu on pokušava sistematizirati razne pokušaje tipologizacije političkih režima. U tom smislu grčka tipologija »monarhija, aristokracija (oligarhija) i demokracija« se pokazala najuspješnijom i dominira do Monteskeja i dalje. Danas se smatra da je ta tipologija »jedan, više ili svi« samo prividna. Monteskejeova misao o podjeli vlasti nadahnjuje današnje politikologe i oni postavljaju teoriju o tri oblika vladavine; režimi gdje su vlasti objedinjene,

režimi gdje su vlasti odvojene i parlamentarni režimi (gdje vlasti surađuju). I ova tipologija podliježe velikim kritikama, jer nije povezana sa ekonomskim strukturama. U tom smislu Diverže otvara novi pristup analizi političkih režima. Oni se moraju analizirati s obzirom na ekonomsku strukturu, ideologiju, geografski faktor, historijski razvoj, te u odnosu na kolektivne predodžbe. U tom smislu politički režimi dobijaju svoj globalni oblik i nisu samo izraz jednog aspekta (pravnog) već čitave društvene strukture.

Izučavanje političkih stranaka, naročito grupa za pritisak je danas u »modi«. U okviru političke sociologije, ovaj aspekt je najrazvijeniji. »U XIX stoljeću kad se govorilo o 'strankama', prvenstveno se mislilo na ideologije, a ne na ljude koji su se na te ideologije pozivali. Marx, a još više Lenin, prenijeli su težište na društvene infrastrukture: oni su stranke posmatrali kao način izražavanja klasa u političkom životu. Ostrogorski i Robert Mihels, američki autori između 1920. i 1940, pa i mi sami, više smo stajali naglasak na strukturu, uzimajući u promatranju stranaka u obzir prije svega aspekt 'mašine', 'organizacije', 'aparata'. S druge strane, predodžba što je član ima o vlastitoj stranci, značenje njegova pristupanja u stranku, karakter njegove pripadnosti stranci, tek postaju predmetom proučavanja. I napokon, najnoviji radovi o odlučivanju stavljaju u prvom redu težište na ono što stranke rade, a ne na ono što stranke jesu: na njihovu strategiju a ne na njihovu organizaciju« (tom II str. 29—30).

Sistematski, stranke se mogu klasificirati na kadrovske stranke, sa svojim varijetetima: tradicionalnom tipu (konzervativne, liberalne, »radikalne« stranke u današnjoj Evropi) Američkom tipu; »Indirektni« tip; Masovne stranke socijalističkog, komunističkog, fašističkog tipa te stranke u nedovoljno razvijenim zemljama, koje je teško tipološki odrediti i gornje tri grupe. Daljnju tipologiju Diverže vrši s obzirom na stranački sistem u nekoj zemlji. Tu su karakteristični jednostranački i višestranački sistemi, te dominantne stranke u višestranačkom sistemu.

U okviru sociologije izbora (koja je razmatrana u anglosaskim zemljama i u Francuskoj) daje se analiza tehnike izbora i ponašanja prilikom glasanja. Suština sociologije izbora svodi se na analizu saznanja motiviranosti pojedinih glasača da glasaju za određenog kandidata. Takvo saznanje omogućuje pojedinim strankama da organiziraju predizborne kampanje kako bi ostvarili što uspješnije izbore i samu pobjedu na izborima. Sistem saznanja i tehnika ispitivanja na ovom području su već uveliko usavršene. Ogromne sume novaca se daju da se od pojedinog glasača iscijedi najdublja motivacija koja ga je predestinirala za ovog ili onog kandidata. U tom smislu, ali je njihova općesociološka važnost manja i specifična.

Sedmi i osmi odjeljak drugog toma posvećeni su sociologiji tvorevina (djela) civilizacije. To su religija, spoznaja, moral, pravo, zločin, govor, umjetnost, muzika, književnost i djetinjstvo. Teško bi se za ovako kompletan zahvat mogla dati jedna sintetička slika. Nivo eksplikacije je različit. Neki autori govore općenito (teoretski) dok su za neke eksplikacije odnosi jedino na francusku kulturu. Zato ovaj dio ima manji praktički značaj. Teoretski značaj (naročito općeteoretski, a to su uglavnom Gurvičevi prilozi) je svakako visokovrijedan.

Deveti odjeljak je posvećen problemima kolektivne psihologije, a deseti problemima takozvanih arhaičnih društava. To su svakako vrijedni prilozi, ali je njihova općesociološka važnost manja i specifična.

Na kraju općenito govoreći treba se ipak priznati da ovaj priručnik sociologije ima više popularizirajući karakter nego praktički. Mnogo bolje će doći kao priručnik u radu predstavnicima drugih nauka, pa čak i prirodnih nego samim sociolozima. Kad bi se htjelo popuniti sve nedostatke koji se osjećaju, a oni su uglavnom nedorečenog karaktera, onda bi ovakva zamisao mogla biti ostvarena tek u devedeset tomova. Ovako, ona je ispunila svoju svrhu.